

**DORIVOR O'SIMLIKLARNING TASNIFLANISHI (BOTANIK,
MORFOLOGIK, FARMAKOLOGIK VA KIMYOVIY)**

Bektayeva X.O

Chirchiq davlat pedagogika universiteti "Genetika
va evolutsion biologiya" kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya: Hozirgi zamonaviy tibbiyotda dorivor o'simliklardan keng ko'lamda foydalanish tavsiya etilmoqda. Chunki turli xildagi kimyoviy ishlov berilgan dorilardan ko'ra dorivor o'simliklar inson organizmiga bir muncha samarali foyda beradi. Ushbu maqolada siz bir qancha dorivor o'simliklar haqida ma'lumotga ega bo'lishingiz mumkin.

Kalit so'zlar: Etnobotanik konvergentsiya, omika, farmakoterapevtik, murikootti, guava, neem, bioinformatika, farmakofilogeniya.

Аннотация: В современной медицине рекомендуется массово использовать лекарственные растения. Потому что лекарственные растения приносят более эффективную пользу человеческому организму, чем различные химически обработанные препараты. В этой статье вы можете получить информацию о нескольких лекарственных растениях.

Ключевые слова: Этноботаническая конвергенция, омика, фармакотерапия, мурикоотти, гуава, ним, биоинформатика, фармакофилогения.

Abstract: In modern medicine, it is recommended to use medicinal plants on a large scale. Because medicinal plants provide more effective benefits to the human body than

various chemically processed drugs. In this article, you can get information about several medicinal plants.

Key words: Ethnobotanical convergence, omics, pharmacotherapeutics, murikootti, guava, neem, bioinformatics, pharmacophylogeny.

ASOSIY QISM

Dolzarbli: O'simliklar dunyo aholisining 80% gacha sog'liqni saqlashni ta'minlaydi. Farmatsevtika o'simliklarining qarindoshligi (o'simlik farmako filogeniyasi) - bu etnofarmakologiya, o'simliklar sistemikasi, Fitokimyo, farmakologiya va bioinformatikaning o'zaro kirib borishi bilan dorivor tadqiqotlar amaliyoti davomida ishlab chiqilgan yangi mavzu hisoblanadi. U o'simliklarning qarindoshligi (filogenetik/evolyutsion munosabatlar), kimyoviy tarkibi va profilaktik/davolovchi ta'siri o'rtasidagi ichki munosabatlar va qonuniyatlarni o'rganish va muhokama qilishga ixtisoslashgan va ulardan dori-darmonlarni tadqiq qilish va takomillashtirishga rahbarlik qiladi. Farmakologik va fitokimyoviy xarakteristikalar o'simlik dorilaridan xavfsiz foydalanishga va dori ishlab chiqarish uchun yetakchilarni aniqlashga yordam beradi. An'anaviy dorivor maqsadlarda ishlatiladigan o'simlik turlari zamonaviy usullar bilan tez-tez o'rganiladi. Etnobotanik tadqiqotlar farmakologik va fitokimyoviy xarakteristikalar bilan bir qatorda o'simlik farmakofilogeniyasining bilim bazasini boyitish uchun juda muhimdir.

Tadqiqotning maqsadi: Dorivor o'simliklar dunyodagi yuz minglab o'simliklarning bir qismi bo'lib, ular uzoq geologik tarix davomida rivojlanib kelgan. Evolyutsiya jarayonida ular shakllanadi, bu o'simlik filogeniyasi tushunchasi. Shunga o'xshash turlar nafaqat morfologiyada, balki genetik aloqalar tufayli ham fiziologik va biokimyoviy xususiyatlarga, shuning uchun ular orasidagi kimyoviy tarkib ko'pincha genetik jihatdan uzoq turlarga qaraganda ko'proq o'xshash bo'ladi. Dorivor o'simliklarning fiziologik faol komponentlari asosan o'simliklarning ikkilamchi metabolitlari bo'lib, ularning o'simlik dunyosida tarqalishi odatda muntazamdir.

Dorivor o'simliklar genetik munosabatlar, kimyoviy tarkibi va shifobaxsh ta'siri o'rtasida o'ziga xos munosabatlarga ega. Ularning orasidagi o'ziga xos muntazamlikni ilg'or texnik vositalar orqali topish mumkin. Ushbu tadqiqot maqsadi dorivor o'simliklarning biologik, kimyoviy tomondan tasniflanishi va ahamiyati haqida urg'u beradi.

Usul va uslublar: Farmakofilogeniya tushunchasi dastlab 1980 yilda Professor Peigen Xiao tomonidan taklif qilingan. O'sha paytda tadqiqotchilar dorivor o'simliklarning genetik asoslari haqida kam ma'lumotga ega edi. "Bir xil filogenetik guruhlardagi o'simliklar o'xshash genetikaga ega bo'lishi mumkin, shuning uchun o'xshash kimyoviy ishlab chiqarish potentsialiga ega, bu esa o'z navbatida o'xshash terapevtik ta'sir ko'rsatishi mumkin"; bunday mantiq o'simlik farmakofilogeniyasining dastlabki rivojlanish bosqichida mavjud emas edi. 1980-1990 yillarda farmakofilogeniyani o'rganish turli xil dorivor o'simliklarning filogenetik tuzilishidagi fitokimyoviy komponentlarning qiymatlarini ta'kidlaydi. An'anaviy taksonomiya morfologik xususiyatlarga tayanadi va 2000 yildan keyin DNK markerlari molekulyar filogeniyani tiklashda keng qo'llaniladi. Biroq, morfologik belgilar ko'pincha chalg'itadi va turli xil DNK belgilaridan foydalanish ko'pincha aniq filogenetik natijalarga olib keladi. Farmakofilogeniya tadqiqotchilari turli xil dorivor o'simliklarning fitokimyoviy tarkibiy qismlarini aniqladilar va dorivor o'simlik filogeniyasi xulosasida morfologik belgilar, DNK markerlari va kimyoviy markerlarni birlashtirish yaxshiroq ekanligini tushunishdi. Dorivor o'simliklarni bioprospektsiya qilish va ulardan foydalanish bo'yicha ba'zi yangi tushunchalar taklif qilindi, masalan, "Etnobotanik konvergentsiya", bu filogeniyaning bir xil tuguniga kiritilgan o'simliklar uchun o'xshash foydalanishni anglatadi. Farmakofilogenetik yondashuv" omika " inqilobi bilan birgalikda zamonaviy texnologiyalarni an'anaviy Etnobotanik bilimlar bilan birlashtirib, dorivor o'simliklarning potentsial yangi qo'llanilishini aniqlash uchun qanday foydalanish mumkinligini ko'rsatadi.

Natijalar: O'simliklar shubhasiz dori-darmonlar, oziq-ovqat, ziravorlar, kiyim-kechak, boshpana, o'g'itlar va eng muhimi, iqlim o'zgarishini tartibga soluvchi

mexanizmlarning elementlaridir. Dorivor o'simliklar asrlar davomida inson sog'lig'ida hal qiluvchi rol o'ynagan. Misol uchun, Kutki deb nomlanuvchi Picrorhiza Kurrooa an'anaviy tibbiyotda jigar kasalliklari, nafas olish muammolari va teri sharoitlarini yengillashtirish uchun ishlatilgan. Yana bir misol-qondagi qand miqdorini pasaytirish, jigarni himoya qilish, saraton kasalligining oldini olish, yallig'lanishni kamaytirish va isitmani boshqarish salohiyati bilan mashhur bo'lgan Svert Chirayita. Bundan tashqari, Apocynaceae oilasi bir nechta dorilarga chidamli infeksiyalarni davolashning muqobil variantini taklif qiladi.

Dorivor o'simliklar dunyo aholisining ko'pchiligining sog'liqni saqlash tizimlarida ham keng qo'llaniladi. Jahon Sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) ning taxminiy hisobotlariga asoslanib, rivojlanayotgan mamlakat aholisining 80% dan ortig'i an'anaviy tibbiyotdan foydalanadi, o'simlik tibbiyoti esa og'riqni yo'qotish va kasalliklarni davolash uchun uzoq tarixga ega. Bundan tashqari, dorivor o'simliklar yangi antimikrobiyal terapiya manbai sifatida katta rol o'ynaydi va biologik mos keladigan dorilarni ishlab chiqish uchun potentsial imkoniyatlarni taqdim etadi.

Masalan: Bilanania Somnifera stress va xavotirni kamaytirish, yallig'lanishga qarshi ta'sir, immunitet tizimining modulyatsiyasi, o'smaga qarshi ta'sir va jinsiy disfunktsiyani yaxshilash kabi turli xil terapevtik xususiyatlarga ega va uning potentsial farmakoterapevtik dasturlari uchun qo'llaniladi.

O'simliklar qadim zamonlardan to hozirgi kungacha turli sivilizatsiyalar tomonidan dorivor maqsadlarda ishlatilgan. Masalan, Betelvin ekstraktlari antimikrobiyal, antifungal va antiviral xususiyatlarni namoyish etadi, piperidin va piperin esa potentsial antikanser va farmakologik xususiyatlarni namoyish etadi.

Konservativ hisob-kitoblarga ko'ra, o'simlik turlarining hozirgi yo'qotilishi kutilgan va tabiiy yo'q bo'lib ketish darajasidan 100-1000 baravar ko'p va yer har ikki yilda kamida bitta potentsial asosiy dorini yo'qotmoqda.

Hozirgi yo'q bo'lib ketish darajasi asosan insonning bevosita va bilvosita faoliyati bilan bog'liq. Shunday qilib, dorivor o'simlik turlarini tez va aniq tasniflash va tan olish biologik xilma-xillikni samarali tadqiq qilish va boshqarish uchun juda muhimdir. Chuqur o'rganish usullari kompyuterni ko'rish sohasida ajoyib natijalarga erishdi, tasvirni aniqlash va yaxshilash kabi ilovalar turli sohalarda, jumladan, sog'liqni saqlash, qishloq xo'jaligi, ta'lim va sanoatda foydalanilmoqda.

1-jadval: Dorivor o'simliklarning turlari.

Yuqoridagi bo'limda muhokama qilinganidek, dorivor o'simliklarning turlari ushbu bo'limda ulardan foydalanish bilan birga muhokama qilinadi.

* Thulsi: thulsining umumiy nomi muqaddas bazilga tegishli Lamiaceae oilasi. Thulsi din va tibbiy maqsadlarda foydalaniladi. U asosan Ayurveda va kasallikni davolash uchun siddha usuli. Bundan tashqari, kovucu va uning yog'i nematitsid xususiyatlariga ega.

* Neem: Neem ham Azadirachta indica deb nomlanadi va Meliaceae oilasiga tegishli.

* Hibiskus: bu Malvaceae oilasiga tegishli. Hibiskus bu bir qator dorivor modda sifatida foydalaniladi. U qon bosimi davolash uchun ya'ni nordon choy damlab davolash maqsadida ishlatiladi.

* Amla: shuningdek, u Hind krijovnik sifatida qayta ishlangan. Bu ajoyib s vitamini manbai hisoblanadi. Bu jigar va buyrak o'sishini yaxshilaydi. Shuningdek, u ovqat hazm qilishni va yurak urug'ini yaxshilaydi.

* Karinochi: besh bargli toza o'simlik sifatida ham tanilgan. Bu ko'plab dorivor xususiyatlarga ega. Asosiy foydalanish karinochi artrit va revmatik og'riqni davolashdir.

* Guava: bu Myrtaceae oilasiga tegishli. Bunda juda ko'p dorivor xususiyatlari bor, asosan antimikrobiyal xususiyat. U yarani davolashda ham shuningdek, diabetni kamaytirish uchun ishlatiladi.

* Murikootti: u asosan yaralarni davolovchi sifatida ishlatiladi. Murikootti ulser va yallig'lanishni davolashda ham foydalidir. Bundan tashqari, anemiya uchun ishlatiladi.

* Ashvagandha: Ashvagandha tungi soyaga tegishli oila. Uning dorivor foydalari ko'p ular: qon shakarini pasaytirish, stress va xavotirni yengillashtirish hamda mushaklar kuchini oshiradi.

XULOSA

Dorivor o'simliklarning tasnifi odamlar uchun juda foydali hisoblanadi. Yuqorida muhokama qilinganidek, dorivor o'simliklarni tasniflash uchun turli xil usullar qo'llaniladi. Turli xil usullarda turli xil ma'lumotlar to'plami va o'simliklarning har xil turlari ishlatiladi. Ushbu tasnifda kirish tasviri yoki ma'lumotlar to'plami muhim rol o'ynaydi. Har bir algoritim ishlash vaqti ham farq qiladi. Chuqur o'rganishga asoslangan usul yuqori aniqlikni ta'minlaydi, chunki u xususiyatlarni ajratib olish uchun oldindan o'qitilgan modeldan foydalanadi. Trening vaqti ham boshqa usullarga nisbatan kamroq hisoblanadi. Kelajak doirasi sifatida biz ko'proq o'simlik turlari bilan ma'lumotlar bazasini yaratishimiz va yuqori aniqlikka erishish uchun har bir sinfda aniq tasvirlarni ko'paytirishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Xolmatov H.X., Habibov Z. H., Farmakognoziya [Darslik], T., 1967.
2. Nabiyeu M, Shifobaxsh giyoxlar, T., 1980.
3. Hojimatov Q., Olloyorov M. , O'zbekistonning shifobaxsh usimliklari va ularni muhofaza qilish, T., 1988.
4. Xoliqov K., O'zbekiston janubidagi dorivor o'simliklar, T., 1992.
5. Hojimatov Q.H., Yo'ldoshev K.Y., Shogulomov U.Sh., Hojimatov O.Q., Shifobaxsh giyoxlar dardlarga malham (Fitoterapiya), T., 1995.
6. Jo'rayeva M.A., Dorivor o'simliklar atlaslari [o'quv qo'llanma] T.,2019
7. Prator.O'P, Nabiyeu.M.M. O'zbekiston yuksak o'simliklarining zamonaviy tizimi. Toshkent . O'qituvchi- 2007.
8. A.R.G. Gantner Verlag K.G., Ruggell, Liechtenstein 2001. ISBN 3-904144-77-4
9. Dorivor o'simliklar yetishtirish texnologiyasi va ekologiya. Toshkent. Tafakkur bo'stoni-2018.
10. Tib qonunlari 3-4-tom. Bektayeva X.O Uzlaksiz talim tizimida dorivor o'simliklarni o'qitish xolati va taxlili//2022/ International Congress on Multidissiplinary Studies in Edusation and Applied Ssienses September 30TH.St-172-175
11. Bektayeva X.O O'quvchi - Talabalar tibbiy savodxonligini shakllantirish pedagogik muammo sifatida. Sovremenniye tendensii innovatsionnogo razvitiya nauki i obrazovaniya v globalnom mire//2023. 1(3), 127-133. <https://doi.org/10.47689/stars.university> –St-117-122
12. Bektayeva X.O Tibbiy savodxonligini shakllantirish – pedagogik muammo sifatida //“Raqamli transformatsiyalashuv sharoitida mehnat bozoridagi zamonaviy tendensiyalar” Ilmiy seminar materiallari [Matn] / Tezislari to'plami. – T.: “Donishmad ziyosi”, 2023. – 150 b
13. Bektayeva , X. (2023). Dorivor o'simliklar asoslari fanidan tarkibida vitaminlar bo'lgan dorivor o'simliklar va mahsulotlar” mavzusining metodologik ishlanmasi. Nauka innovatsiya, 1(19),S147–158. izvlecheno ot <https://in-academy.uz/index.php/si/article/view/19742>
14. Bektayeva X.O Dorivor o'simliklar bilan bog'liq fanlarni o'qitish asosida kasbiy kompetensiyani ilmiy-metodik ta'minlashni shakllantirish // O'zMU. – 2023 yil. №1/7/1. St-65-67